

פרק ל"א / מות שאול

מחושב של אדם שיודע שגזר דינו נחרץ, לא רק ברמה הרוחנית, אלא גם ברמה המעשית. נפילת שאול על חרב, מתוך הכרה בכך שהחלופה היא מוות בהתעללות קשה בידי הפלשתים, הייתה מעשה גבורה.

קווי דמיון נמתחים בין מות שאול לבין מותו של אבימלך בן גדעון, ובאופן מיוחד מזכיר התיאור שבפרקנו את הנאמר שם: "וַיִּקְרָא מְהֵרָה אֶל הַנְּעָר נְשֵׂא כְלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ שְׁלַף חַרְבְּךָ וּמוֹתְתֵנִי כִּי יֹאמְרוּ לִי אִשָּׁה הִרְגַתְהוּ וַיִּדְקְרְהוּ נְעָרוֹ וַיִּמָּת" (שופטים ט', נד). אך הבדל אחד בולט בין שני הסיפורים: בעוד שנושא כליו של אבימלך לא היסט, ודקר את אבימלך למוות, נושא כליו של שאול סירב לעשות כן.

נקודה זו מחדדת מסר מרכזי העולה מפרקנו. היכרותנו הראשונה עם שאול הייתה בפרק ט', בשעה שיצא עם נערו לחפש את האתונות שאבדו לקיש אביו. עמדנו שם בהרחבה על דמותו של שאול כפי שהיא מסורטטת באותו סיפור – הן על צדדיה החיוביים הן על הנקודה הבעייתית בה: חוסר נחישותו והיגררותו אחר נערו. נערו של שאול היה זה שהתמיד בחיפוש והביא את שאול עד לשמואל, והשאר, כידוע, שייך להיסטוריה. באופן סמלי ניתן לומר, כי הפעם הראשונה שמצליח שאול לגלות מנהיגות ואומץ יותר מאשר נערו היא גם האחרונה בחייו – עם מותו. אכן, טרגי מאוד מצבו של אדם שנדרש לגלות גבורה על ידי נפילה על חרב, אך בנסיבות אלו, גם בכך יש תיקון מסוים.

כמובן, תיקון זה הוא חלק ממהלך רחב יותר של תיקון, עליו כבר עמדנו בשלהי פרק כ"ח (שיעור 54). משעה שנודע לו מפי שמואל בעין דור כי ימות במלחמה, נהג שאול בדרך של גבורה. הוא לא נטש את המערכה אף שידע מה צפוי לו בה. יומו האחרון של שאול היה אפוא יום של תיקון וגבורה.

עם תום סיפורו של המלך שאול, נביא מדבריו היפים של יוסף בן מתתיהו על גבורתו, דברים שיש להם משמעות מיוחדת דווקא אל מול קורות חייו של הכותב עצמו:

ועכשיו ארחיב את הדיבור על ענין מועיל אחד למדינות, לציבורים ולעמים, והוא נוגע לאנשים טובים (בכלל) ועל ידו יתעוררו כל הבריות, לרדוף אחרי מידות נאות ולשאוף בהתפעלות לדבר, שיש בו כדי להנחיל להם תהילה וזכר עולם – על ענין, שיכניס במלכי עמים ושליטי מדינות תשוקה ושאיפה רבה לדברים יפים ויעודדם להסתכן ולמות בעד ארץ מולדתם וילמדם לבוז לכל המוראות. עילה לענין זה ישמש לי שאול מלך העברים, שאף על פי שידע את הדבר העומד להתרחש והמות הנכון לו – שכן חזה והגיד לו הנביא – החליט לא לברוח מפניו ולבגוד בעמו (ולהסגירו) לאויביו מתוך אהבת החיים ולחלל את כבוד מעמד המלך, אלא הפקיר עצמו וביתו ובניו כולם לסכנות. כסבור היה, שיפה לנפול עמו יחד במלחמה בעד נתיניו ונוח לו שימותו בניו

א. וַיִּקַּח שָׂאוּל אֶת הַחֶרֶב וַיִּפֹּל עָלֶיהָ

גבורה יוצא שאול למלחמה שתוצאותיה ידועות לו מראש. ואכן, המלחמה מתנהלת לרעת ישראל, ומכה רודפת מכה, עד לסיום המהיר והטרגי של המערכה:

(א) וּפְלִשְׁתִּים נִלְחָמִים בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּנְסוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי פְלִשְׁתִּים וַיִּפְּלוּ חֲלָלִים בְּהַר הַגִּלְבָּעַ: (ב) וַיִּדְבְּקוּ פְלִשְׁתִּים אֶת שָׂאוּל וְאֶת בְּנָיו וַיַּכּוּ פְלִשְׁתִּים אֶת יְהוֹנָתָן וְאֶת אֲבִינָדָב וְאֶת מִלְכִישׁוּעַ בֶּן שָׂאוּל: (ג) וַתִּכָּבַד הַמֶּלְחָמָה אֶל שָׂאוּל וַיִּמְצָאֵהוּ הַמּוֹרִים אַנְשֵׁים בְּקִשְׁתָּא וַיַּחַל מָאֵד מֵהַמּוֹרִים: (ד) וַיֹּאמֶר שָׂאוּל אֶל נְשֵׂא כְלָיו שְׁלַף חַרְבְּךָ וַדְקֵרְנִי בָּהּ כִּי יִבְאוּ הָעֲרָלִים הָאֵלֶּה וְהִתְעַלְלוּ בִּי וְלֹא אָבָה נְשֵׂא כְלָיו כִּי יָרָא מָאֵד וַיִּקַּח שָׂאוּל אֶת הַחֶרֶב וַיִּפֹּל עָלֶיהָ: (ה) וַיָּרָא נְשֵׂא כְלָיו כִּי מָת שָׂאוּל וַיִּפֹּל גַּם הוּא עַל הַחֶרֶב וַיִּמָּת: (ו) וַיִּמָּת שָׂאוּל וּשְׁלֹשֶׁת בָּנָיו וְכָל בֵּיתוֹ יַחְדָּו מֵתוֹ:

תחילה מסופר על מנוסתם של אנשי ישראל; אחר כך נאמר כבר שנפלו חללים; בהמשך מתואר מות שלושת בני שאול; ולבסוף מגיעה המלחמה עד שאול עצמו.³ היורים בקשת מוצאים את שאול, "וַיַּחַל מָאֵד מֵהַמּוֹרִים". ביטוי זה, ניתן לבארו בשני מובנים: אפשר שהוא "מלשון חלחלה ופחד" (מצודת ציון); אך נראה יותר שהוא מלשון חולי, כלומר ששאול כבר נפגע מיריות הקשתים, וראה את מותו קרוב (ולאור זאת יובן יותר החשש שהוא מבטא שמא יתעללו בו הערלים, מאחר שהוא פצוע). כך בדיוק אירע גם למלך אחאב בקרב האחרון של חייו:⁴ "וַאִישׁ מִשָּׁף בְּקִשְׁתָּ לְתָמוֹ וַיִּכֶּה אֶת מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בֵּין הַדְּבָקִים וּבֵין הַשָּׁרְיָן וַיֹּאמֶר לְרַכְּבוֹ הִפֹּךְ יָדְךָ וְהוֹצֵאֲנִי מִן הַמַּחְנֶה כִּי הִחַלִּיתִי" (מל"א כ"ב, לד).⁵

פירוש זה משנה את הבנת מהות צעדו האחרון של שאול. לא היה זה צעד נואש של בריחה והתאבדות, כי אם צעד

1 כפי שמציין רש"י, הלשון "ופלשתים נלחמים בישראל" (במקום 'וילחמו פלשתים בישראל') היא "כאדם האומר: נחזור לענין ראשון", והדברים חוזרים לאמור בפרק כ"ח, לאחר ההפסקה של פרקים כ"ט-ל', שעסקו בדוד.

2 הביטוי קשה במקצת: אם משמעו כפי שביארו הר"ד ומצודת דוד – 'וימצאוהו אנשים המורים בקשת' – מדוע לא נכתב כך? במקבילה בדברי הימים נאמר רק "וימצאוהו המורים בקשת" (דה"א י', ג). וצריך עיון.

3 מבנה זה מזכיר את המפלה הראשונה לפני פלשתים בתחילת הספר: "וַיִּלְחָמוּ פְלִשְׁתִּים וַיִּנְגַּף יִשְׂרָאֵל וַיִּנְסוּ אִישׁ לְאֵהָלוֹ וַתְּהִי הַמָּכָה גְדוֹלָה מְאֹד וַיִּפֹּל מִיִּשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אֶלֶף יָגְלִי. וְאַרְוֹן אֶ-לֵהִים נִלְקַח וּשְׁנֵי בָנָיו עִלִּי מֵתוֹ חֲפָנִי וּפִינְחָס" (ד', י-יא).

4 קווי דמיון רבים נמתחים בין דמויותיהם של שני המלכים, שאול ואחאב, שחיי שניהם היו רצופים עליות ומורדות. אין כאן המקום להרחיב על דמיון זה, שהוא משמעותי להבנת אישיותו של אחאב יותר מאשר להבנת אישיותו של שאול. לענייננו, קיומה של מערכת ההקבלות הענפה בין שני המלכים מחזק את הפרשנות הנקודתית לפסוק זה.

5 וראה גם דה"ב ל"ה, כג: "וַיִּירוּ הַיָּרִים לְמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְעַבְדָּיו הַעֲבִירוּנִי כִּי הִחַלִּיתִי מָאֵד".

הגלִבֵּעַ: (ט) וַיִּכְרְתוּ אֶת רֵאשׁוֹׁם וַיִּפְשְׁטוּ אֶת כְּלָיו וַיִּשְׁלַחוּ בְּאַרְץ פְּלִשְׁתִּים סָבִיב לְבִשֵׁר בֵּית עֲצִבְיָהֶם⁷ וְאֶת הָעָם: (י) וַיִּשְׁמוּ אֶת כְּלָיו בֵּית עֲשָׂתָרוֹת וְאֶת גְּוִיתוֹ תָּקְעוּ בְּחֹמַת בֵּית שָׁן׃⁸

ואולם, לאחר נקודת שפל זו באה עלייה מסוימת:

(יא) וַיִּשְׁמְעוּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבֵּי גִבְשֵׁי גִלְעָד אֶת אֲשֶׁר עָשׂוּ פְּלִשְׁתִּים לְשָׂאוֹל: (יב) וַיִּקְוּמוּ כָּל אִישׁ חֵיל וַיֵּלְכוּ כָּל הַלֵּילָה וַיִּקְחוּ אֶת גְּוִית שָׂאוֹל וְאֶת גְּוִית בְּנָיו מִחֹמַת בֵּית שָׁן וַיָּבֵאוּ יָבֵשָׁה וַיִּשְׂרְפוּ אֹתָם שָׁם׃⁹ (יג) וַיִּקְחוּ אֶת עֲצֻמֹתֵיהֶם וַיִּקְבְּרוּ תַּחַת הָאֲשֵׁל¹⁰ בְּיָבֵשָׁה וַיִּצְמּוּ שְׂבַעַת יָמִים:

אנשי יבש גלעד זכרו לשאול את חסדו, כאשר היה היחיד שהצליח לגייס את כל העם לסייע להם במצוקתם הקשה בעלות עליהם נחש העמוני (לעיל א' 11). אירוע זה היה נקודת השיא בימיו של שאול, עת פעל באמונה ובנחישות והביא את ישראל לניצחון גדול על אויביהם. והנה, לאחר מות שאול מתברר כי חותמו על ההיסטוריה של עם ישראל לא היה רק חותם של כישלון, בעיקר בכל הקשור למאבק עם הפלשתים. היו שזכרו לשאול גם את ניצחונו הגדול על נחש העמוני, וחשו צורך מוסרי להביע הכרת הטוב כלפי היחלצותו של שאול לעזרתם. בסופו של דבר זכה שאול

כגבורים משישאינם בלי שיהא לו ברור, בעלי איזה תכונות עתידיים הם להיות, כי על כן תהילה וזכרון נצח הם שישמשו לו יורשים וצאצאים. איש כזה לבדו נראה בעיני צדיק וגבור ונבון, ואם היה או יהיה בעל תכונות כאלה, הרי ראוי הוא שכל הבריות יעידו על מידותיו הטובות. שכן דעתי היא, שהאנשים שיצאו למלחמה מתוך תקוות (גדולות וחשבו) שעתידים הם הנצח ולשוב בשלום, וביצעו איזה מעשה נהדר, לא בדין ייקרא להם אמיצי לב בפי הסופרים... מן הדין הוא, שאמיצי לב ונועזים ובזים למוראות ייקרא רק לאלה, שמחקים את (מעשה) שאול... אם אין בני אדם מצפים בלבם לשום טובה, אלא יודעים מראש שיש להם הכרח למות, ולמות בתוך המלחמה, ועם זאת אינם מפחדים ואינם נבהלים מפני הפורענות אלא הולכים לקראתה תוך ידיעת הדבר מראש – הרי סבורני, שזאת היא ראייה ממש לגבורה. ודבר זה עשה שאול והוכיח, שכל השואפים לתהילה אחרי מותם מן היאה להם לפעול כך, כדי שישאירו לעצמם במעשיהם שם כזה אחריהם

(קדמוניות היהודים, ספר ששי, מהדורת שליט עמ' 217–218).

אין הרבה מה להוסיף על דברים אלו, פרט למה שאמרנו לעיל: גם בנפלו על חרבו המשיך שאול בעוז ורוח; על סף מותו חזר שאול אל כוחותיו הראשוניים, ואך טרגי הדבר שכוחות אלו, ששבו אליו באיחור ניכר, סייעו לו לכל היותר למות בכבוד.

ב. אפילוג

לנפילתו של שאול במלחמה יש אפילוג, הקשור במידה מסוימת לדברים שעליהם עמדנו מקודם. תחילה מתוארות תוצאות המלחמה:

(ז) וַיִּרְאוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הָעֵמֶק וְאֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן כִּי נָסוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל וְכִי מָתוּ שָׂאוֹל וּבָנָיו וַיַּעֲזְבוּ אֶת הָעָרִים וַיָּנָסוּ וַיָּבֵאוּ פְּלִשְׁתִּים וַיֵּשְׁבוּ בָּהֶן:

זהו ביטוי לכישלונה של מלכות שאול. ערב עלייתו למלכות, בסוף תקופת שמואל, הדגיש המקרא: "וַתְּהִי יַד ה' בְּפִלְשְׁתִּים כֹּל יְמֵי שְׂמוּאֵל. וַתִּשְׁבְּנָה הָעָרִים אֲשֶׁר לָקְחוּ פְּלִשְׁתִּים מֵאֶת יִשְׂרָאֵל לְיִשְׂרָאֵל" (שמ"א ז', יג-יד). כעת מתברר, שמלכות שאול הביאה בסיומה את עם ישראל למצב גרוע יותר מאשר היה בנקודת ההתחלה. זוהי מציאות אובייקטיבית, שעם כל ההערכה לדרך שבה סיים שאול את חייו, לא ניתן לשנותה.

יחד עם זאת, הסיפור מסתיים בנימה מסוימת של הקלה. אמנם בתחילה נראה שמות שאול לא סיים את הפורענות, והפלשתים הוסיפו להתעלל בגופתו ובגופות בניו:

(ח) וַיְהִי מִמָּחָרָת וַיָּבֵאוּ פְּלִשְׁתִּים לְפֶשֶׁט אֶת הַחֲלָלִים וַיִּמְצְאוּ אֶת שָׂאוֹל וְאֶת שְׁלֹשֶׁת בָּנָיו נִפְלָיִם בְּהַר

6 בפרק המקביל בדברי הימים הושמטה כריתת ראשו של שאול, כנראה מפני כבודו (דה"א י', ח-ט).

7 על המנהג להביא את שלל הניצחון למקדש עמדנו בהרחבה לעיל פרק ה' (שיעור 9).

8 במקבילה בדברי הימים נאמר "וַיִּשְׁמְעוּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבֵּי גִלְעָד תָּקְעוּ בֵּית דָּגוֹן" (דה"א י', י). רד"ק, שעמד באופן שיטתי על עשרות סתירות בין ספר דברי הימים לספרי שמואל ומלכים, טען שם שאין סתירה בין התיאורים, שכן הפלשתים שמו את גווייתו של שאול בחומת בית שאן, ואילו את גולגולתו – בבית דגון. ניתן היה גם ליישב שהמקדש האלילי בית דגון היה בחומת בית שאן. מכל מקום, נראה שהסתירות בין דברי הימים לספרי הנביאים מהוות בעיה רחבה יותר, שיש להתמודד עמה באופן כללי, ולא להסתפק בתירוץ מקומי בכל מקרה לגופו.

9 המילים "וַיִּשְׂרְפוּ אֹתָם שָׁם" קשות מאוד: לכאורה הן מוסבות על גויות שאול ובניו, אך פרשנות זו בעייתית הן מצד תוכנה הן מצד הפסוק הבא, המתאר את קבורת עצמותיהם. ספר דברי הימים אכן התעלם מן העניין וכתב רק: "וַיִּקְוּמוּ כָּל אִישׁ חֵיל וַיִּשְׂאוּ אֶת גֹּפֹת שָׂאוֹל וְאֶת גֹּפֹת בְּנָיו וַיָּבִיאוּם יָבֵשָׁה וַיִּקְבְּרוּ אֶת עֲצֻמֹתֵיהֶם תַּחַת הָאֲשֵׁל בְּיָבֵשׁ וַיִּצְמּוּ שְׂבַעַת יָמִים" (דה"א י', יב). רד"ק מעלה אפשרות, שכיוון שהבשר העלה רימה, שרפו את הבשר וקברו רק את העצמות; ואילו רש"י פירש, שאין הכוונה לשרפת העצמות, אלא לשרפה שנהגו לעשות על מותם של מלכים (על מנהג זה עיין ירמיהו ל"ד, ה; דה"ב ט"ז, יד) אם כי ייתכן ששם מדובר על שרפת בשמים).

10 גם בנקודה זו יש הבדל בין המתואר כאן למתואר בדברי הימים, שם נאמר שהעצמות נקברו "תַּחַת הָאֲשֵׁל בְּיָבֵשׁ" (דה"א י', יב). ואף כאן נחלץ רד"ק להסבר הסתירה וכתב (בפירושו לפס' יג בפרקנו) ש"אש"ל הוא שם כללי לעצים, ו"אלה" הוא העץ הספציפי; ועיין דברינו לעיל הערה 8.

11 שם (שיעור 19) עמדנו בהרחבה על הקשרים שבין בני בנימין ובני יבש גלעד ועל הקשר המיוחד עם שאול.

לבוא לקבר ישראל, ואף היו ש'ישבו שבעה'¹² וצמו על מותו.¹³

***

אנו מסיימים בזאת את סדרת השיעורים לשנת תשס"ח ואת ספר שמואל א. אמנם חלוקת ספר שמואל לשניים מקורה בתרגום השבעים, ואין לה שורשים יהודיים. גם מיקום החלוקה כאן אינו בהכרח המיקום הנכון: פרק א' בספר שמואל ב מהווה המשך ישיר לפרקנו, ואם כבר מחלקים את הספר, דומה שהיה ראוי יותר לפתוח את חלקו השני דווקא בשמ"ב ב'. ברם, היות שבפרקנו תמה גם מכסת השיעורים השנתית, בחרנו בכל זאת לעמוד כאן.

כאשתקד אני מבקש להודות לכל הלומדים, ובאופן מיוחד לאלו ששאלו, העירו והאירו במהלך השנה. אשמח כמובן להתייחס לכל פנייה בהמשך בע"ה. תודה גם לר' בעז קלוש על עריכתו המדוקדקת והיעילה.

בברכת התורה והמצווה,

אמנון בזק.

*****
* כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב אמנון בזק, תשס"ח *
* עורך: בעז קלוש *
*****
* בית המדרש הווירטואלי שלידי ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דואל: office@etzion.org.il *
*****

---

12 רד"ק מציון, ששבעת הימים שצמו אנשי יבש גלעד על שאול עומדים כנגד שבעת הימים שביקשו אנשי יבש גלעד מנחש העמוני כדי שיוכלו להחליט אם להיכנע לו, ואשר במהלכם הגיע הסיוע משאול.

13 עם זאת, הסיפור עדיין לא תם, והוא מגיע לסימומו רק לאחר שנפרע חוב אחר של שאול. לאחר פרשת הגבעונים, בשלהי ספר שמואל (שמ"ב כ"א), נשלמת פרשת קבורת שאול, והוא זוכה לבוא לקבר אבותיו: "ויקברו את עצמות שאול ויהונתן בנו בארץ בנימן בצלע בקבר קיש אביו" (שם, יד).